ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШДА ИНТЕГРАЛЛАШУВ МУАММОСИ

Зокир Маркаев Эшқулович
Тошкент давлат аграр университети
Гуманитар фанлар кафедраси
мудири, фалсафа фанлари номзоди,
доцент

Бердияр Сапаров Балтабаевич
Тошкент давлат аграр университет
Гуманитар фанлар кафедраси
доценти, фалсафа доктори (PhD)

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада диннинг тарихий шакллари, диний дунёқараш, яҳудийлик, христианлик, зардўштийлик, монийлик ва ислом дини, унинг муқаддас китоби Қуръони Карим, ҳадислар, сўфийлик ва тариқатлар, мустақиллик йилларида ҳамда бугунги кунда динга муносабат, диннинг халқ ва миллат тинчлиги, маънавий покланиши тўғрисида фикр юритилади.

Калит сўзлар: Қуръон, Пайғамбар, дин, оқим, мазҳаб, диний таълимотлар, оят, сура, конфессия, эътиқод.

THE PROBLEM OF INTEGRALIZATION IN THE RELIGIOUS WORLD

Zokir Markayev Eshkulovich
Head of the Department of Humanities,
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of Tashkent State
Agrarian University

Berdiyar Saparov Baltabayevich
Tashkent State Agrarian University,
Associate Professor of Humanities,
Doctor of Philosophy

ABSTRACT

This article discusses the historical forms of religion, religious worldview, Judaism, Christianity, Zoroastrianism, Monism and Islam, its holy book, the Koran, hadiths, Sufism and sects, attitudes to religion in the years of independence and today, peace of people and nation, spiritual purification.

Keywords: Koran, Prophet, religion, direction, sect, religious teachings, verse, surah, denomination, belief.

КИРИШ

Диннинг тарихий шакллари кўп бўлиб, улар тарихан бир-бирлари билан ўрин алмашиб дунёга келган. Ҳозирги даврда эса турли диний таълимотлар, оқим, мазҳаб ва конфессиялар бир вақтда мавжуд. Шунингдек, айрим диннинг ўз ичида шунчалик ўткир зиддиятлар мавжудки, бу ҳол бир динни бошқа диндан янада катта фарқланишига олиб келади.

Дарҳақиқат, ҳар қайси динни бошқасидан ажратиб турадиган ўзига хослиги бор. Айни замонда асл эътиқод улардан бирини устун, бошқаларини эса кейинги ўринга қўймайди. Фикримизни, масалан, Ислом динининг муқаддас китоби Қуръоннинг 3-сураси, 84 ояти тасдиқлайди: “(Эй, Муҳаммад) “Оллоҳга, бизга нозил қилинган нарсага (Қуръонга) ва Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва унинг уруғ-авлодларига нозил қилинган нарсага ва Мусо, Исо ҳамда барча пайғамбарларга Парвардигори томонидан берилган нарсага иймон келтирдик. У пайғамбарлардан бирортасини ажратиб қўймаймиз. Ва биз унинг ўзигагини бўйсунувчилармиз”, деб айтинг”.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Шунингдек, Қуръоннинг 5-сураси 46-47 оятида Исо а. с. яҳудийларнинг аввалги диний (Мусо а. с.га тегишли) китоби Тавротни тасдиқловчи сифатида юборилгани айтилган: “Уларнинг изларидан, - дейилади шу оятларда, - ўзидан олдинги Тавротни тасдиқловчи бўлган Исо бинни Марямни эргаштирдик ва унга ҳидоят ва нурни ўз ичига олган, ўзидан олдинги Тавротни тасдиқлагувчи ва тақводорлар учун ҳидоят, панд-насиҳад бўлган Инжилни бердик…”. Шу суранинг 48-оятида эса “Сизга эса (Эй Муҳаммад) ўзингиздан олдинги китобларни тасдиқловчи ва… уларга гувоҳ бўлган китобни ҳаққи рост нозил қилдик”.

Муҳаммад а. с. (с. а. в.)нинг ҳадиси шарифларида ҳам бу илоҳий амр қуйидаги тарзда алоҳида уқтирилади: “Мен Исо а. с. га дунё ва охиратда кишиларнинг энг яқинроғиман. Мен билан унинг ўртасида бошқа пайғамбар йўқ. Пайғамбарлар ота бир, она бошқа жигарлардир” дейилган.

Буюк сўфий Жалолиддин Румий ҳам айни шу ҳикматни тушунтирган эди. “Румий дейдики, - деб ёзади бу ҳақида Н. Комилов, - Оллоҳ яратган оламлари чексиз бўлганидай, унинг илми ҳам чексиздир ва Қуръони Карим Оллоҳ илмининг ҳаммаси эмас. Қуръон бу илмнинг бир қисми – Муҳаммад с. а. в.га араб тилида юборилган илм. Оллоҳ илми пайғамбарларга бошқа тилларда ҳам юборилган эди, демак, кейин ҳам бу илм кашф этилиши мумкин” [1].

НАТИЖАЛАР

Юқорида келтирилган ҳикматлардан барча динлар турли даврларда турли пайғамбарлар воситасида Ҳақ деб аталувчи аслида бир буюк манбаъдан, уммонидан сирли равишда қабул қилинган ҳикматларнинг бизга қадар етиб келган аксу-садоси, излари экани кўринади. Буни тушунмоқ учун биз яна Муҳйиддин ибн Арабий ва бошқалар асос солган Ваҳдатул вужуд концепциясига ҳам таянишимиз мумкинлигини таъкидлаб ўтамиз.

Шундай ғоялар инсониятнинг барча энг сара тафаккур эгалари томонидан ҳам турли даврларда турли шакл ва тилларда айтиб келинган ва айтилмоқда. Булар қаторида Абу Наср Форобий, Абу Али Ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Алишер Навоий каби кўплаб буюк донишманд юртдошларимиз ҳам бор. Бобурнинг невараси шоҳ Акбар эса бу ғояни хатто кундалик ҳаётда амал қилиши учун қаттиқ уринган эди. [2]

Бу балки бизнинг она Ватанимиз Турк диёрида қадимданоқ зардуштийлик эзгу ғоялари билан бирга буддавийлик, насронийлик, монийчилик ва бошқа дин ва таълимотлар ўзаро келишиб яшаб келганининг таъсири ҳамдир.

МУҲОКАМА

Шу ўринда мустақилликдан кейинги даврда республикамизда барча дин ва конфессияларнинг тинч тотув мавжуд бўлишида мамлакат ички сиёсатида амалга оширилган тадбирлар кўпмиллатли халқимиз маънавиятига эътибор жуда оқилона йўлдан кетаётганидан далолат эканини ҳам эслатиб ўтишимиз жоиз. Хусусан, Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг “Муқаддас динимиз бундан буён ҳам халқимизни бирлаштириб, миллати ва тилидан қатъий назар, маънавий покланиш, одамларни тинчлик, эзгулик, бағрикенглик, ўзаро ҳурмат ва тотувликка ундайдиган, ўрнини ҳеч нарса боса олмайдиган восита бўлиб хизмат қилиши шубҳасиздир”[3] - деган фикрлари ниҳоятда аҳамиятлидир.

Ваҳоланки, айрим диний таълимотларнинг бирлашуви ёки, ҳеч бўлмаганда, ёнма-ён яшаб келиши тамойиллари қадимдан мавжуд бўлган. Масалан, Юнон файласуфлари Зардуштийлик, Монийчилик, Бобил ва бошқа диний таълимотларидан таъсирланганлар ва хатто илм излаб (Пифагор, Демокрит ва б.) Ҳиндистонга қадар борганлари ва, аксинча, Форобий юнон фалсафасини ўрганиш иштиёқида ўз юртидан Миср, Сурияга қадар боргани ҳам маълум.

Ғарб уйғониш даври файласуфлари ҳам, масалан, Полифан, Фичино, Пико делла Мирандоло, Н. Кузанский ва бошқалар “ялпи умумий дин” ҳақидаги ғоя ва концепцияларни олдинга сурганлари маълум. Лекин маънавий маданиятда

рационализм тамойилининг тараққиёти кейинчалик бу ғояларнинг рад этилишига олиб келди.

XX аср бошларида динларнинг бирлашуви зарурлиги ҳақидаги ғоялар яна олдинга сурила бошланди. Бу, масалан, рус теософи Е. П. Блаватская ва унинг кўплаб издошлари қарашлари ва фаолиятида намоён бўлди. Блаватскаянинг "Ҳақиқатдан буюкроқ дин йўқ" ҳамда "Барча афсонавий шахслар битта олий ҳақиқатнинг зуҳуротларидир", - деган фикрларида бу ғоя айниқса ёркин ифодаланган эди . Унинг энг яқин издошларидан бири А.Безант эса ўзининг йирик ишларини динлар орасидаги умумиятни конкретроқ очиб беришга бағишлаган эди [4].

Юқоридаги фикрлардан, гарчи динлар турли тарихий шаклларда намоён бўлгани билан, улар аслида ягона маънавий манба, илдиз билан туташган экани англатилади. Шунинг учун юзаки бўлмаган ёндошув уларни маънавиятнинг бир биридан кескин фарқланувчи алоҳида ҳодисалари деб эмас, балки бир бутуннинг узвий қисмлари сифатида бир-бирларини тўлдиришлари, ораларида худди тирик организм аъзолари каби ўзаро боғланишда бўлишлари кераклигини ва инсоният ҳаётида ҳар бирининг ўз ўрни, тарихий вазифаси бўлганлигини тушунишни тақозо этади. Бошқача айтганда, динга юксак ёндошув уларни бир-биридан ажратадиган жиҳатларни эмас, балки, аксинча, бирлаштирадиган жиҳатларини кўра билишда намоён бўлади, деб ўйлаймиз. Бу эса фақат Ҳақни, "Бешикдан қабргача илм изланг" ҳадисининг моҳиятини англаб етиш йўлида амалга ошиши мумкин. Зеро, Жалолиддин Румий айтганларидек, гарчи йўллар ихтилофли бўлса ҳамки, аммо мақсад бир, яъни Оллоҳнинг ҳузуридир.

Чиндан ҳам, ҳар бир янги дин эскиси ўрнига келаркан, у нафақат бир халқ ёки миллатни, балки бутун инсоният маънавиятини янги поғонага кўтаради.

Динларнинг ҳар бири ўзидан олдингига нисбатан юқорироқ поғона бўларкан, аввалгисидан эскирган жиҳатларини бекор қиладиган янгиликларни ҳам ўз ичига олади. Бу ҳақида ҳам Қуръоннинг 5-сураси, 45-оятида "Унда (яъни Тавротда) яхудийларга жонга жон, кўзга кўз, бурунга бурун, қулоққа қулоқ, тишга тиш ва (Яна бошқа барча) жароҳатларга ҳам қасос олинади, деб ёзиб қўйдик. Энди ким уни (яъни қасосни) кечириб юборса, ўзи учун кафорат (яъни гуноҳларни ўчириб юборувчи бўлур...)" деб буюрилди.

ХУЛОСА

Эски ва янги дин орасидаги ворисийлик масаласи рус руҳонийси А.Мень томонидан ҳам яхудийлик билан христианлик динларининг удумлари орасидаги фарқ ва боғланиш таҳлилида кўрсатилди. Яхудийлик динида "одатда қон тўкиб

қурбонлик қилиш расм бўлган эди, - дейди А.Мень.– Қон ҳаёт рамзи эди. Ҳаёт эса фақат Худога тегишлидир. Удумга кўра жамоа аъзоларига бу қондан сачратиларди... Кўп халқларда ҳам бу удум бор эди... Ва Мусо ўз халқи билан Худо орасида аҳд тузаркан, қурбон қилинган қўзичоқнинг қони ҳаммага сачратилган эди... (орадан 700 йил ўтгач Исо 12 шогирди билан тўпланганида эса) Худо инсонга бахш этган эркинликнинг шаънига бу удумни такрорлади. Лекин у қон тўкмади, фақат нон билан май улашди. У нонни ушатди ва ҳаммаларига узатаркан, деди: “Бу менинг жисмим , ҳамма учун ўз жисмимни қурбон қиламан ” деди. Ва май тўлдирилган идишни уларга узатар экан, “Бу менинг сиз учун тўкадиган қоним. Бу янги аҳддирки, у менинг қонимдадир” деди. Шу тарзда ҳақиқий қон ўрнига қоннинг рамзий ифодаси келган эди.

Юқоридаги мисоллардан кўрдикки, ҳар бир янги дин инсониятни аввалгидан олийроқ поғонага кўтариш учун келаркан, аввалгиси бахш этган маънавий қадриятни батамом бартараф этмайди, аксинча, ўша аввалгисининг заминига янги поғонани ўрнатади. Дин билан ҳозирги давр фалсафаси ва фани орасида уйғунликка эришиш, умумбашарий дунёқарашнинг шаклланиши эса бугуннинг долзарб масаласига айланмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1 жилд. Т.: Ўзбекистон, 2018 й. 31 бет.
2. Комилов Н. Румийни англаш иштиёқи. // Жалолиддин Румий. Маънавий маснавий. - Тошкент: Шарқ, 1999, Б.11.
3. Пиримқул Қодиров. Ҳумоюн ва Акбар.Т. 1997.
4. Анни Безант. Древняя мудрость. М. 1992.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1 жилд. Т.: Ўзбекистон, 2018 й. 31 бет.
2. Комилов Н. Румийни англаш иштиёқи. // Жалолиддин Румий. Маънавий маснавий. - Тошкент: Шарқ, 1999, Б.11.
3. Пиримқул Қодиров. Ҳумоюн ва Акбар.Т. 1997.
4. Анни Безант. Древняя мудрость. М. 1992.